

AZ IDENTITÁS ELEMELI

EGY HAGYOMÁNYTEREMTŐ PÁSZTOR NAP A TISZA-VIDÉKEN

A MÚLT ÚJRAFOGALMAZÁSA

A hagyományok újrafogalmazása és a hagyományteremtő alkalmak napjainkban igen gyakran öltenek testet népiünnepély formájában. Olyan, korábban csak elemeiben létező hagyományokból teremtenek újat, amelyek kötődnek a népiélet és gazdálkodási stratégia mára a mindennapok gyakorlatából kiszorult részleteihez, ám mai formájukban eddig nem léteztek. Csak utalásképpen néhány példa: Uborkanapok Péterrévén (Bačko Petrovo selo), Szüreti napok Horgoson (Horgoš), Meggynapok Bácsfeketehegyen (Feketič), Gazdag ág Oromhegyesen (Trešnjevac), Aratóverseny Felsőhegyen (Gornji Breg) stb. Ezek sorába illeszkedik a Szerb Köztársaság Vajdaság autonóm tartományában, Észak-Bácska keleti részén 2009. július 18-án Magyarkanizsa¹ (Kanjiža) Szúnyog-falu² városrészében lezajlott rendezvény, mely a *Pásztor napok – Dani pastira* nevet kapta. Magyarázó alcímként a *Kiragadva a feledés homályából – Otrgnuto od zaborava* felirat volt olvasható a kiragasztott plakátokon.

A településrész viszonylag fiatal. Az 1942-es nagy tiszai árvíz után a Hosszú sor³ magas, vízmentes részén alakult ki és napjainkban is mindössze 14 házból áll. A járási legelő Szúnyogfalu felől a Körös ér mellett közelíthető meg. A városból a legelőre hajtott jószág több hajtóúton jutott ki a város legelőjére: az egykori Szent István, ma Gesztenyesor és a volt Mátyás király, ma Köztársaság utcákon a vásártér felé; az Újvárosi, ma Zentai utcán a Budzsák felől a szélmalomok dűlőjén át. A vásártér és a Zsidó temető mellett csatlakoztak a kihajtott jó-

1. kép

A rendezvényre invitáló kétnyelvű plakát

¹ Magyarkanizsa (Kanjiža – SRB) az egykori Bács-Bodrogh vármegye északkeleti részén, a Tisza folyó jobb partján fekvő kisváros. Lakosainak többsége magyar és római katolikus vallású.

² Papp 1982. 109.

³ „Hosszú dűlő” olvasható a terület neveként a ZONE 21 COL. XXII. Török-Kanizsa 1894-es kiadású K. u. K. térképlapon. Vö.: Papp 1982. 91.

szágokhoz a falusiak állatai. Egészen a 20. század '60-as éveiiig élő gyakorlat volt a legeltető állattartás és a pásztorkodás, aminek emlékére az egy napos rendezvény szerveződött.

Az esemény megálmodója és fő szervezője, Dukai Ferenc – Kalap, akinek gazdasága két lábon áll: az állattenyésztés mellett középvezetőként az iparban is dolgozik. Saját bevallása szerint a szomszédokkal történt egyik beszélgetés alkalmával vetődött fel a rendezvény ötlete.⁴ A hagyománymentés és hagyományteremtés céljával szervezett rendezvény a város nyári eseményeinek sorában az évi első volt. Az időpont megválasztása tehát nem a hagyományra épült, hiszen figyelmen kívül hagyták a szervezők a pásztorfogadás napját épp úgy, mint a kihajtását vagy a nyájak, csürhék, gulyák, ménesek szétverését⁵. A fő szempont ebben az esetben az volt, hogy a nyári rendezvények között a szűnyogfalusi legyen az első a városban és annak vonzáskörzetében. A helyszín megválasztása is eltért a megszokottól. Nem a Tisza parton és nem a városháza előtti téren, hanem a város nyugati peremén, a vásártér melletti laposban zajlott le a pásztornap. A helyszín megválasztása logikus volt, hiszen erre vezetett az egykori kihajtó út a Baromjárás felé.

Az eseménysor 9.00 órakor ünnepi megnyitóval és Jézus Krisztus szobrának megáldásával kezdődött. 9.30 órakor nemzetközi főzőverseny vette kezdetét. A fő támogató a Magyarországi Gasztronómiai Fesztiválok elnöke volt. 10.30 órakor az óvodás- és iskoláskorú gyermekek rajzpályázatának eredményhirdetésére került sor. 11.00 órakor fiákeres, lovas felvonulás volt. 12.30 órakor lovasbemutatót tartottak. 16.00 órakor grillcsirke sütés, Guinness-rekord kísérlet. 17.00 órakor művelődési műsor vette kezdetét helybeli és vendég fellépőkkel (Juhász zenekar – Szabadka, Tisza Néptánc Egyesület – Magyararkanizsa, Bartók Béla Művelődési Egyesület – Horgos, Žatva Néptánc Együttes – Kucora). 19.00 órakor volt a főzőverseny eredményhirdetése. 20.00 órától pásztorbál (Homokóra együttes – Ada). 24.00 órakor pásztortüzek gyújtása. Az egész napos ünnepsorozat a mezőgazdasági gépgyárak is képviseltették magukat, bemutatva igen széles termékkálájukat. Maga a rendezvény profitorientált volt, azzal a nem titkolt céllal, hogy az esetleges nyereséget a szervezők jótékony célra fordítják.

ÚJ SZAKRÁLIS KISEMLÉK – JÉZUS MINT VÉDŐSZENT

A rendezvény helyszínén – a szájhagyomány szerint – a *Zsidó-körösz*t állt, a vásártér és Szűnyogfalu közötti területet az egykori Tisza menti vasút pályatesté és a Zsidó temető határolja kelet felől. Az emlékezet szerint a temető mögötti laposban állt egy fakereszt.⁶ Annak a helyére állították a téglából készült szoborfülkés képoszlopot.⁷ A kisémléket Tóth Vilmos építészmérnök tervezte, a téglaköpeny csúcsán kovácsoltvasból – Remete Csaba díszkovács munkája – napkereszt ül.⁸ Mindkét alkotó Magyararkanizsa polgára.

⁴ Fehér 2009. 10.

⁵ Balogh 1981. 207.

⁶ Kutatásaink során eddig nem sikerült írott forrásokkal bizonyítani ennek a keresztnek egykori meglétét. Lásd Klamár 2008a és 2008b.

⁷ Liszka 2000a 27–29.

⁸ Vö.: Romsics 2007. 93.; Jankovics 1994. 158–160.

A szoborfülke köpenyét két robusztus téglaoszlop tartja, melyek között egy vízszintes padkán áll Jézus, a jó pásztor égetett agyag szobra, Jovan Blat nagyikikindai képzőművész alkotása. Némi tájékozatlanságot sejtethetünk a szoborállítók hitbéli jártasságát illetően, hiszen Jézus, a jó pásztor nem a pásztorok védőszentje. A védőszent, Szent Vendel tisztelete nem jutott el Magyarkanizsa és vidéke vallásos néphagyományába.⁹ A szobor ikonográfiai megfogalmazása – Jézus egyik kezében bárány, a másikban pásztorbot – az állataira gondosan ügyelő pásztor üzenetét közvetíti.

2. kép

Zone 21 col. XXII. Török-Kanizsa, K. u. K. 1881–1884.

A térkép nem jelöli a temetőtől Északra lévő Zsidó temetőt.

Szúnyogfalu a Hosszú dűlő déli sarkában, a vasút mellett létesült.

A szakrális kisemlék az egykori Körös meder mellett, annak bal partján áll.

A szakrális kisemlék fontos szerepet kapott a pásztornap események sorában, hiszen a megnyitó keretében Dr. Zapletán Géza esperes, a magyarkanizsai Szent Örzőangyalok templomának plébánosa szentelte fel.¹⁰ A szakrális cselekmény után a Cifraszúr népdalkórus a magyar himnuszt énekelte. Így hangsúlyozták ki az esemény fontosságát a szervezők.¹¹ A vallási hagyományok liturgiájának értelmezésével is adódtak gondok, hiszen a plakáton a szervezők a szobor megáldását hirdették, így fogalmazott az *Új Kanizsai Újság* tudósítója is.¹² A *Családi Körben* megjelent cikk-

⁹ Vö.: Liszka 2000b 81–83.

¹⁰ A táj szakralizációjára vonatkozólag lásd Bartha 1990. 219–220.

¹¹ Vö.: G. Szabó–Grynaeus 2008. 9.

¹² Ján(osi) 2009. 6.

ben megszentelésről olvashatunk.¹³ A *Magyar Szóban* és a *Hét Napban* olvasható tudósítások ki sem tértek az eseményre.¹⁴ Az írásokat illusztráló képriportokból is kimaradt a felszentelés mozzanata, kivételt csupán az *Új Kanizsai Újság* összeállítása képez. Mindez jól mutatja a szekularizáció nagyfokú előretörését az egykor mélyen vallásos városi polgárság körében.

Szembeötlő, hogy a hagyományokhoz, gyökerekhez való visszatérés alatt a szervezők a vallási hagyományokra is gondoltak. Ennek köszönhetően a továbbiakban is fontos mozzanata maradhat az ünnepségeknek az évenkénti újraszentelés.

3. kép

A kisemlék palásttá szélesedő
tégla oszlopának tetején a napkereszt

4. kép

Az égetett agyagból készült
Jézus a jó pásztor alak

A PÁSZTORNAP ELEMEI

Az esemény szervezői törekedtek a vidék népéletének korábban hagyományos elemei bemutatására. A látogatók egy hányada – zömmel Magyarkanizsa és vonzáskörzete lakosai – még részese volt az állattartás, gazdálkodás, háztartásvezetés 19–20. század fordulójára kialakult rendjének, gyakorlatának. A 20. század végére – noha a paraszti hagyományok tovább éltek a vidéken és az egyéni gazdálkodás túlélte a szocializmus évtizedeit – átformálódott a hagyomány, megváltozott a családok szerkezete, megszűnt a több generációs együttélés. A gazdálkodás, a gépesítés, az elektromos energia hatására gyökeresen megváltozott a paraszttársadalom.¹⁵ Akik az 1940-es, 1950-es

¹³ Fehér 2009. 10.

¹⁴ Vö.: Miskolci 2009. és Krályevácski 2009.

¹⁵ Részletesen lásd Klamár 2006.

években nőttek fel, átélői voltak a változásoknak és most „nosztalgizáltak”, vagy részt vehettek a versenyeken, bemutatva tudásukat. A közönség másik része, azok, akik már csak hírből, vagy úgy sem találkoztak a bemutatottakkal, ismerkedhettek az „ősök hagyományaival”.

A libakopasztás, szappanfőzés és a hagyományos ételek főzése részben látványos, részben tudást bővítő elemeket hordozott. A múlt felelevenítése mellett a dekolható üzenet azt sugallta, hogy a hagyományelemek otthonossága: „*még anyámék is kopasztottak*”; „*öreganyám is főzte a szappanyt*” egyben a tájban élők identitásának alapját képezi. Az ismerős munkafolyamatok hasonló közösséget feltételeznek. A szűnyogfalusi életvitel elemei tehát sokak számára ismerősek. A hasonló élmények segítik a közösségbe szerveződést.

Erre fűztek fel egy második, identitást erősítő jelentéstartalmat, a régi mestersegek bemutatását. A kézműves-iparosok¹⁶ bemutathatták és árusíthatták termékeiket és magát a munkafolyamatot is prezentálhatták a szemlélődő közönségnek. Igazi vásári kavalkád alakult ki a felállított sátrak alatt. A kézművesek „utcája” mellett a főzőverseny résztvevőinek is „utcája” volt, míg a vásártéren zajlottak a lovasbemutatók. Itt keveredtek hagyományos elemek, a pusztai lótarast felvillantó csikós bemutatók mellett az úrlovasok is bemutatkoztak megidézve egy a vidéken soha sem volt viktoriánus kort.

A pásztorok köszöntője csak egy rövid ebédköszöntő volt: „*A pásztorok a birkákat őrzik gulyásbottal (?) és pulikutyákkal. A birkákat a bográcsba! Jó étvágyat kívánok mindenkinek!*” – mondta Rekecki András egykori pásztor.¹⁷ A köszöntő első mondatában nyilván a lámpaláz okozta nyelvbólásról lehet szó. Bjelica, Radovan is köszöntötte a közönséget és a pásztortársakat.

A helyszínen nádból készítettek kontyos kunyhót, bejárata fölé fokost akasztottak és egy karospadot helyeztek el benne. A látottak kapcsán volt, aki elmondta, hogy a nagyapja tavasztól ősziig kívül-belül tapasztott és meszelt szárkunyhóban lakott a járáson a legeltetett állatai mellett. Az emlékeket tehát folyamatosan hívták elő a látottak, és a nézelődők lassan emlékező közösséggé alakultak át.

A főzőverseny eredményhirdetése még rendben lezajlott, de az elkészített ételek rendre kimaradtak a tudósításokból. A későbbre tervezett programokat a hirtelen támadt vihar miatt már nem tarthatták meg, így befejezetlenné vált a rendezvény.

A PÁSZTORNAP SAJTÓVISSZHANGJA

A pásztornap jó visszhangra talált a nyomtatott sajtóban. Egy regionális napilap, két nagy példányszámú regionális hetilap és egy lokális hetilap is riportban számolt be az eseményről. A helyszínen járt az *Újvidéki Televízió* és az *Info TV* lokális televízió forgatócsoportja is. Az újvidéki *Magyar Szó* internetes portálja címloldalán közölt képriportot, a szintén újvidéki *Családi Kör* két oldalas színes riportban számolt be az eseményről. Valamivel szerényebb volt a szabadkai *Hét Nap*ban megjelent tudósítás. A magyarkanizsai hetilap címloldalán színes fotókat, a lapban pedig két cikket is közölt az eseményről. Mindegyik cikk dicsérte a rendezvényt, és kiemelte annak ha-

¹⁶ Appel Ede, Ókanizsa egyik első monográfusa 215 kézműves mestert említ könyvében. Appel 1886. 52–54.

¹⁷ Ján(osi) 2009. 6.

gyományszerető célkitűzését. A szervezés történetét és az ötletgazdát két cikkben szólaltatták meg: az *Új Kanizsai Újság* és a *Családi Kör* cikkírója tartotta fontosnak az esemény kiötlőjének és a szálak mozgatójának nevesítését. A legnagyobb publicitást a főzőverseny eredménye és a Guinness-rekord kapta. Mindenütt olvasható, hogy 30-32 méter hosszú nyárson 150 csirkét sütöttek meg. Ami szintén említésre került a riportokban, az a nap végén megérkezett vihar.

A helyi lap a község politikai vezetésének a hozzáállását is a nyilvánosság elé tárta, amikor a Községi Képviseletestület eszmei támogatásáról írt. A főszervező viszont annak a véleményének adott hangot, hogy a következő évi rendezvényt már remélhetőleg a város és az idegenforgalmi szervezet is támogatni fogja.

A pásztornap hagyományörző-hagyományszerető célkitűzésével mégsem tudott a város hivatalossága teljes egészében azonosulni. A rendezvény – már a plakátokról is látható – kétnyelvű, egy korábbi, még a titói időkben meghonosodott gyakorlat folytatója kívánt maradni. Ez üzenet értékű, amit a cikkíró így fogalmazott meg: „Csak egy gondolat vezérelte öket szervezőmunkájuk során, hogy létrehozzanak egy olyan napot, amikor az emberek gondtalanul összejönnek, félretéve előítéleteiket, gyölködéseiket, és szórakoznak, esznek-isznak, felidéznek a régmúlt idöket, amikor az itt élök szokásaira, ételeire, emlékeznek.”¹⁸ Az újságban olvasható másik cikk¹⁹ írója említést sem tett a fent közölt célokról, mint ahogyan a többi lap sem tartotta fontosnak megemlíteni a szervezők ezen törekvését.

TÉRKIJELÖLÉS, TÉRFOGLALÁS

A térfoglalás etnikai töltetét a pásztornapok szervezői tudatosan háttérbe szorították. A felállított szakrális kisémléken nem olvasható dedikáció, és noha a múlt és a közelmúlt népmozgalmi adatait²⁰ tekintve a közösség napjainkban is magyar többségű, ez mégsem tükröződik a tájban álló artifikális jelen. Ebben az esetben a mesterségesen létrehozott jelről a vallási hovatartozás sem állapítható meg teljes bizonyossággal, hiszen felirat hiányában magáról az objektumról nem dönthető el, hogy melyik vallási közösség állította, ergo milyen valláshoz kapcsolódik. Az avatatlan szemlélő számára – aki nem jártas a katolikus és az ortodox ikonográfiában – egy biztos csupán: keresztény felekezet tagjai applikálták a térbe a kisémléket.

Olyan jelkódot sikerült ily módon, az egyébként a mindennapi közlekedés szempontjából igen hátrányos helyzetű térben felállítani – a tér a vasúti töltés és a temető takarásában van és csak a szünyogfalusiak teherhordását szolgálja –, ami a múlt, a hagyományok térbeli megjelenítése szempontjából nem eligazítja, hanem teljes bizonytalanságban hagyja a szemlélőt. Mindenki és egyben senkié a kisémlék. A rajta látható szimbólum mint jel – a napkereszt ráadásul egyetlen példa a közösségi térben –, absztrakt fogalmat fejez ki, a kereszténységre utal.²¹ A toleráns magatartás ilyen fajta megnyilvánulása tehát ebben az esetben a keresztény hagyományokhoz

¹⁸ Ján(osi) 209. 6.

¹⁹ M(olnár Cs(ikós) 2009. 7.

²⁰ 1910: 17018 lakos, ebből 16655 magyar (a tanyai lakosságot is a városihoz írták) és 2002: 10200 lakos, ebből 8825 magyar. Forrás: www.statserb.sr.pov.yu (letöltés: 2009. szeptember 28. 9.

²¹ Vö.: Voigt 2008. 45.

való kötődést sugallja mindössze, de nem dönti el, milyen konkrét – katolikus vagy ortodox – hagyományokhoz kapcsolódik a térkijelölés attribútuma.²² Így a denotáció üzenete mindössze annyi, hogy a kislelék nem kapcsolódik a protestáns keresztyén hagyományokhoz.²³ Ez a jelentéstartalom viszont a magyarkanizsai társadalmi környezetben – katolikus és ortodox vallási közösségek találhatók a városban – értelmezhetetlen.

A mentális tér ilyen fajta megjelölése egy perifériális városrészben nem szolgálja a lokális tudat erősödését. Az egyén számára megfejthetetlen kód marad csupán: kinek a hagyományaihoz kapcsolódik, kit és mit véd?

A közelmúlt örökségének tekinthető szemlélet – a testvériség-egység szocialista megbékélési stratégiája – az etnikai identitás tudatos mellőzése minden etnikum részéről elutasítást vagy tartózkodást vált ki. Úgy tűnik, Vajdaság multikulturális közege sem eléggé rugalmas az ilyen kezdeményezések befogadására. Ennek okán nem lehet politikamentes, semleges, etnikai töltetet is mellőzni kívánó rendezvényeket szervezni. Különösen igaz ez akkor, ha egy helyi hagyományokat feleleveníteni, átmenteni akaró kezdeményezésről van szó. Mint annyiszor, úgy ebben az esetben is elmondható, hogy a városban élő etnikumok nem együtt, sokkal inkább egymás mellett élnek.

IRODALOM

APPEL Ede

1886 *Ó-Kanizsa nagyközség történelmi, helyrajzi, gazdasági, népismei és statisztikai ismertetése*. Bittermann, Szabadka.

BARNA Gábor

1997 Vallás és identitás. Szlovák reformátusok, in: S. LACKOVITS Emőke szerk. *Népi vallásosság a Kárpát-medencében II.* Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma – KLTE Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 278–291.

BARTHA Elek

1990 A szakrális célú határbeli építmények funkcionális kérdései. Keresztek, szobrok, kápolnák. *Ház és Ember* 6. Szentendre, 219–226.

FEHÉR Tamás

2009 Szünyogfalu bemutatkozik. *Családi Kör. Független hetilap XX. évf. 30. szám.* Újvidék, 10–11.

BALOGH István

1981 Pásztorfogadás, in: ORTUTAY Gyula főszerk. *Magyar Néprajzi lexikon 4.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 207.

G. SZABÓ Erzsébet – GRYNÆUS Tamás

2008 Kápolnák, keresztek, képoszlopok, in: GRYNÆUS Tamás szerk. *Köztéri szakrális kisépítmények.* Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 19. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – METEM, Szeged–Budapest, 7–11.

JANKOVICS Marcell

1994 Nap, in: HOPPÁL Mihály – JANKOVICS Marcell – NAGY András – SZEMADÁM György: *Jelképtár.* Helikon Kiadó, Budapest, 158–160.

²² Az identitás valláshoz tapadó elemeit bővebben lásd Barna 1997. 278.

²³ Viogt 2008. 46.

JÁN(OSI) Károly

2009 I. Pásztornapok a Szúnyogfaluban. *Új Kanizsai Újság XVI. évf. 30. szám.* Magyarakanizsa, 6–7.

KLAMÁR Zoltán

2006 *Tanyák, parasztgazdaságok Magyarakanizsa vidékén (1900 – 2000)* Kiss Lajos Néprajzi Társaság Könyvtára 2., Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka.

2008a Az identitás formái: a térfoglalás közösségi kódjának olvasatai Magyarakanizsán. I. *Bácsország 2008/3 (46. szám).* Szabadka, 20–27.

2008b Az identitás formái: a térfoglalás közösségi kódjának olvasatai Magyarakanizsán. II. *Bácsország 2008/4 (47. szám).* Szabadka, 15–19.

KRÁLYEVÁCSKI Eszter

2009 *Pásztornapok Szúnyogfaluban.* www.hetnap.rs (letöltés: 2009. szept. 15.)

LISZKA József

2000a A képoszloptól a kápolnáig, in: LISZKA József: *Állított keresztényi buzgóságbul. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről.* Lilium Aurum, Duna-szerdahely, 19–31.

2000b Szent Vendel tisztelete a kisalföldi néphagyományban. (Patrocíniumok, köztéri szobrok és a kapcsolódó kultusz), in: LISZKA József: *Állított keresztényi buzgóságbul. Tanulmányok a szlovákiai Kisalföld szakrális kisemlékeiről.* Lilium Aurum, Duna-szerdahely, 81–126.

Magyar Statisztikai Közlemények

1915 *A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása*, 4. köt. Athenaeum – Pesti Könyvnyomda Rt. – Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

MISKOLCI Magdolna

2009 *Pásztornapok a javából.* www.magyarsozo.com (letöltés: 2009. szept. 15.)

MOLNÁR CSIKÓS Benedek

2009 Ezt nem lehet szó és dicséret nélkül hagyni! *Új Kanizsai Újság XVI. évf. 30. szám.* Magyarakanizsa, 6.

PAPP György

1982 *Kanizsa és környéke földrajzi neveinek adattára.* Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 8. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Újvidék.

ROMSICS Imre

2007 *Az öreg-körösz. Útmenti kereszték Homokmégyen.* Kalocsai Múzeumi Értekezések 10. Kalocsai Múzeumbartók Köre, Kalocsa.

VOIGT Vilmos

2008 *Bevezetés a szemiotikába.* Loisir Kiadó, Budapest.